Trnitá cesta k zachování Tváře

Samuel Šmíd

Gymnázium Jana Keplera, Praha

Člověk je, kromě jiných svých vlastností, tvor značně sobecký. Celá historie lidského druhu je jeho sebestředným jednáním přímo prorostlá – vždyť na konceptu *„sebezáchovného individualismu“* značnou měrou stojí úspěch člověkem vybudované civilizace. Jako příklad si uveďme *Teorii mravních citů* zformulovanou otcem moderního pojetí ekonomie, Adamem Smithem. V tomto svém díle Smith poprvé použil termín *„neviditelná ruka trhu“* k popsání nezamýšlených sociálních benefitů sebestředných činů jedince, čímž naznačuje, že vedlejším produktem sledování vlastních zájmů na trhu velmi často bývá pokrok, což je předpoklad, na kterém stojí množství pozdějších ekonomických teorií. Tento koncept lidí konajících převážně na základě vlastního sebezájmu a sobectví reflektuje idea psychologického egoismu – směr, ke kterému se alespoň v nějaké etapě svého života hlásili krom jiných také poměrně významní filozofové Friedrich Nietzsche a Thomas Hobbes.

Naproti tomu altruismus by tedy měla být vlastnost u lidí poněkud vzácná, mluvíme-li tedy o celospolečenském altruismu čili o omezování sebe ve prospěch celku. Bylo by to pochopitelné, nelze totiž od průměrného, individualisticky laděného člověka žijícího od výplaty k výplatě očekávat, že bude obecné dobro, a případně nějaká vize budoucnosti, vysoko na jeho hodnotovém žebříčku. Ale přesto vidíme lidi konat altruisticky – jak je to tedy, díváme-li se na svět stále prizmatem psychologického egoismu, vůbec možné?

Skvěle tento problém ilustruje problematika ochrany životního prostředí. Jedná se totiž o problém, k jehož vyřešení je potřeba vybičovat velkou masu lidí k altruistickému chování. A tento problém v poslední době – s nemalou zásluhou ekologického aktivismu – prosákl do veřejného diskurzu, z čehož vyplývá jedna velmi důležitá a jistým způsobem i uklidňující skutečnost: altruisté mezi námi existují. A jakkoli rozhodně není pravda, že by jimi byli všichni ekologičtí aktivisté, nic to nemění na faktu, že jsou altruisté v menšině – většina lidí totiž dosud byla vůči problematice změny klimatu lhostejná. A právě tito lidé – mlčící většina, jakkoli je to klišé – jsou tou klíčovou částí populace, kterou je třeba pohnout, pokud chce člověk pohnout světem. Jak tedy přimět průměrného člověka k činu?

První možností, a možná tou nejvíce nasnadě, je přijmout pravidla zavádějící vymahatelnost ekologického chování na úrovni jednotlivých občanů. Toto zní na papíře velmi slibně a funkčně, jenže to má menší háček – k přijetí celospolečensky vymahatelných pravidel je třeba přesvědčit své zvolené zástupce o důležitosti daného tématu. K tomu je potřeba zmobilizovat ve svůj prospěch velkou masu lidí a dodat tak svému hlasu potřebnou sílu, což nás prakticky dostává zase na začátek. Druhou možností je řídit se principem psychologického egoismu, v tomto případě tedy předpokladem, že člověk jedná, pouze pokud je daný čin v souladu s jeho osobními zájmy. Znamenalo by to tedy buď přesvědčit lidi, že „chránit planetu“ je v jejich vlastním zájmu, nebo jim značně znepříjemnit ignoranci tohoto problému.

A tuto taktiku s velkým ohlasem využívají environmentalističtí aktivisté po celém světě. Stačí se podívat například na znění nejnovějšího projevu Grety Thunbergové na Climate Action summitu OSN. To, jak afektovaně a emocionálně vystupuje, totiž není náhodou – tento druh řeči burcuje, možná i zraňuje, ale hlavně vyvíjí enormní společenský

tlak na lidi, kteří se dosud odmítali účastnit řešení. Na tomto místě bych rád poznamenal, že Gretin způsob vystupování je mi cizí a je pro mě zářným příkladem toho, jak bychom neměli postupovat ve veřejné diskusi o důležitých celospolečenských problémech – obvinění, přehnaná sentimentalita a útok na identitu předchozích generací totiž málokoho přesvědčí o správnosti jejích tvrzení. Ale ani z této pozice nemůžu popřít, že tímto přístupem Greta dosahuje toho, co si dala za cíl – tedy zvýšit povědomí o tomto celospolečenském problému. Gretina ostrá a cílená slova totiž zafungovala jako roznětka a najednou o změně klimatu mluví úplně všichni, což by alespoň teoreticky mělo přimět lidi k činu. Ale je to tak doopravdy?

Ano, lidé se opravdu snaží chovat se ekologičtěji, nebo alespoň to tak vypadá. Ale velká část z nich jedná právě na základě tlaku vyvíjeného Gretou a jinými aktivisty, který se pak přenáší zejména na mladé lidi – a ti jej pak vyvíjejí na své blízké a příbuzné. Není tedy tak přehnané předpokládat, že pak existuje velké množství prarodičů, kteří se snaží žít ekologicky kvůli svým vnoučatům, které vidí tak jednou do měsíce a poslední, čeho by chtěli dosáhnout, by bylo se s nimi rozhádat; nebo středoškoláků, z jejichž spolužáků se najednou téměř přes noc stali ekologičtí aktivisté a je pro ně jednodušší se podřídit, protože by jinak mohli ztratit své přátele. Lidé prostě potřebují být součástí nějakého kolektivu – a když jsou z onoho kolektivu vyčleňováni kvůli svým názorům nebo naopak jejich absenci, prostě se raději podřídí. Jsou totiž společenští a jen málo věcí je pro člověka horších než izolace od ostatních. Nejednají tak na základě vlastního přesvědčení, ale na základě pocitu viny nebo tlaku vyvíjeného jejich blízkými.

To sice samo o sobě nevypadá jako problém – a je pravda, že někdy z takového přístupu vzniká něco, co doopravdy pomůže. Nicméně při posuzování jeho efektivity je naprosto nutné nezanedbat to, na čem je doopravdy založen. Jak už bylo naznačeno výše, těmto lidem nejde ani tolik o to, aby to, co dělají, doopravdy pomohlo – ženou se spíš za tím, aby to tak vypadalo, protože, jak už je popsáno výše, jsou na tom společensky závislí. Logickým výstupem tohoto kapku pokryteckého chování, podpořeného typickou lidskou leností si cokoliv o čemkoliv zjišťovat, jsou slepé skoky po optických gestech – neřídí se pak tolik tím, co by mělo opravdový, hmatatelný pozitivní dopad – řídí se tím, co si jejich blízcí nebo různí ekologičtí agitátoři myslí, že takový dopad mít bude. A v tom vězí ona skrytá prasklina v logice tohoto přístupu – lidé mají často tendenci používat k rozhodování v rozličných situacích svůj selský rozum, což je v případě tak neuvěřitelně vědecky i sociálně komplikovaného problému, jako je změna klimatu, očividně scestné a kontraproduktivní.

Tohoto společenského trendu se s nadšením chytají velké korporace, které v něm vidí obrovský marketingový potenciál. Ale ani těmto společnostem nejde o ochranu životního prostředí – jde jim o to, aby ony masy ekologicky angažovaných lidí kupovaly jejich produkty. Pak vznikají PR kampaně, jako například nedávná kauza papírových brček v McDonald's nebo už dlouho trvající nabídka papírových tašek místo plastových v množství supermarketů po celém Česku (Billa, Albert...), a potažmo i světě. Na první pohled to totiž zní dobře – papír se přece rozkládá lépe než plast, tudíž je více „eco-friendly", ne?

To sice alespoň částečně ano, ale aby papír – ať už ve formě brček, nebo nákupních tašek – dosáhl stejných (nebo alespoň podobných) trvanlivostních standardů jako jeho plastový protějšek, musí být speciálně chemicky upraven. A ona přidaná chemická činidla značně znepříjemňují recyklaci takového materiálu. Krom toho, podle výzkumu zadaného před osmi lety severoirským parlamentem se ani obyčejný papír na moderních skládkách kvůli nedostatku světla, vzduchu a vody téměř nerozkládá – co se tedy děje s ještě více chemicky upraveným papírem? Odpověď je podle výše zmíněného výzkumu jasná – rozkládá se minimálně, nebo skoro vůbec. A pokud po zohlednění všech těchto faktorů má papír oproti plastu stále nějaké ekologické benefity, jsou všechny spolehlivě znegovány tím, že papír má podstatně větší uhlíkovou stopu než plast: krom toho, že se kvůli jeho výrobě

kácí stromy produkující kyslík, se pak při výrobě samotné spotřebuje *čtyřikrát* více energie než při produkci většiny plastů, které se ještě navíc často vyrábějí ze zbytkových frakcí ropy. Ale těmto společnostem je to, celkem pochopitelně, jedno – hordy ekologicky aktivizovaných lidí totiž stejně naplní jejich obchody, budou si o to víc kupovat jejich produkty, a ještě jim z toho vyplyne pozitivní publicita – to vše za zdánlivě nízkou cenu kapky pokrytectví a imorality, která se stejně v ztratí v moři mnohem větších korporátních „prasáren".

A ani ti, kteří se vymezují proti velkým společnostem kvůli jejich neekologickému chování, nemají z morálního hlediska úplně čistý štít.

Když jsem výše mluvil o Gretě a o tom, jak její rétorika rozžehla takřka celosvětovou diskusi o problému ochrany životního prostředí, zamlčel jsem poměrně důležitý detail. Její emocionální vystupování, jak už jsem naznačil, vyvolalo ohromné pozdvižení – a podobně vyhraněné odpovědi na sebe nenechaly dlouho čekat. Krom veliké vlny nadšení a podpory se zvedla i vlna kritiky, která často hraničila s nenávistí – spousty lidí se totiž celkem pochopitelně dotklo, že jim šestnáctiletá dívka sahá do svědomí a obviňuje je z lenosti a nezodpovědnosti. Pod rouškou internetové anonymity se pak někteří z nich vydali na nejrůznější fóra a začali chrlit osobní útoky, které se často ani netajily svou odporností. Když se ale odizolujeme od takových nenávistných šílenců, zjistíme, že výhrady těch ostatních kritizujících Gretu a její vystupování nejsou ve spoustě případů až tak scestné, jak by se mohlo zdát.

Z těchto námitek za zmínku stojí alespoň dvě. Zaprvé, volba dítěte jako maskota pro takto vysoce politizovaný problém je nízká a morálně zavrženíhodná nehledě na to, odkud na něj nahlížíme – ať už na úkor Grety, nebo jejího „publika". Greta je totiž, protože je stále dítětem, prakticky imunní vůči jakékoliv kritice a lidem, kteří za takovouto volbou stojí a mají na Gretu zásadní vliv, poté projde téměř cokoliv – od menších děr v logice argumentů až po podprahový ideologický podtext. Tím se dostáváme k výhradě druhé – Greta se totiž poměrně nevybíravě vymezuje vůči korporacím a lidskému honu za výdělkem. Často také nabádá své posluchače k tomu, aby stáli na „správné straně historie". Tedy jedno z historicky marxistických dogmat – její projev se tak nese ve značně antikapitalistickém smyslu. Tato skutečnost alespoň zvedá podezření, že Gretini rodiče svou dceru zneužívají k prosazování své ideologie pod rouškou filantropického boje za čistší planetu. To se samozřejmě nedá spolehlivě prokázat, ale už jenom ta samotná možnost toho, že by se něco takového mohlo dít, je znepokojující – takový přístup by byl (a to snad ani nemusím zdůrazňovat) hluboce neetický.

Celá problematika tak vlastně zhmotňuje ono odvěké dilema – do jaké míry účel světí prostředky a jak důležitou hodnotou je pro nás morálka. Dá se opravdu ve jménu boje za klima ospravedlnit to množství nepravd a zavádění, které onu zoufalou snahu přimět lidstvo k altruismu doprovázejí? Jestliže celý tento „festival" pokrytectví o něčem vypovídá, je to naše lidská přirozenost. My lidé vskutku jsme, kromě jiných svých vlastností, tvorové značně sobečtí – krom toho jsme většinou i lhostejní k problémům, které se nás nějak přímo, hmatatelně netýkají. A víc než cokoliv je smutné, že potřebujeme vzlykající šestnáctiletou dívku, která nám nevybíravě sáhne do nitra a konfrontuje nás s *naším* vlastním pokrytectvím, k tomu, abychom se konečně dokopali ke konkrétním činům. A navíc, lidé mnohem raději zametají věci pod koberec místo hledání řešení. A k němu rozhodně nedospějeme, dokud budeme hnáni touhou mít konečně pokoj. Pokoj od ostatních lidí. Pokoj od vlastního svědomí.